

BINNEN- EN BUITENSCHOOLS: TAALVRIJWILLIGERS HEBBEN HUN EIGEN ROL. OPBRENGSTEN VAN HET VIME-PROJECT

MARLIES ELDERENBOSCH
ITTA, Universiteit van Amsterdam

Introductie

Of je nu vluchteling bent, expat of ‘gewoon’ aan een nieuw leven begint met de liefde van je leven: wanneer je je vestigt in Nederland maak je kennis met een nieuwe taal, cultuur, gebruiken en gewoonten die anders zijn dan wat je kent. Iedereen die het Nederlands als tweede taal leert, doet dit op zijn eigen manier en werkt daarbij aan eigen doelen. Jezelf onderdompelen in een taalbad helpt het leren van de taal versnellen. Concreet betekent dat: contacten leggen met mensen die de taal als moedertaal spreken, actief naar plekken gaan waar Nederlands gesproken wordt, Nederlandse televisie en radio luisteren. Vrijwilligers spelen meer en meer een rol in de ondersteuning van anderstaligen die de taal leren. Het Erasmus+-project VIME (Volunteers in Migrant language Education) richt zich op de effectieve inzet van vrijwilligers in het volwassenenonderwijs voor anderstaligen. In deze tekst zal ik toelichten wat het project inhield, en wat het veld kan doen met de opbrengsten van VIME.

Inzet van vrijwilligers in Europa

De aanleiding voor het VIME-project was de groeiende inzet van, en de roep om meer vrijwilligers bij eerste- en tweede taalverwerving van (jong-)volwassenen. Oorzaken hiervan zijn de toenemende migratie en bezuinigingen op volwasseneneducatie, waar ook andere landen in Europa mee te maken hebben. Het Instituut voor Taalonderwijs en Taalonderzoek Amsterdam (ITTA), Het Begint met Taal, ROC West-Brabant en internationale partners uit Slovenië, Denemarken en Groot-Brittannië werkten in dit project samen om te onderzoeken hoe taalvrijwilligers zo effectief mogelijk ondersteuning kunnen bieden aan de grote groep tweedetaalleerders.

Uiteraard zijn er verschillen tussen de deelnemende partnerlanden wat betreft de aantallen migranten en de manier waarop het tweede-

taalonderwijs is georganiseerd. Zo is Slovenië bijvoorbeeld vooral een doorreisland. Vluchtelingmigranten die hier aankomen, zullen niet blijven, maar verder reizen naar andere bestemmingen in Europa. Er is dan ook nauwelijks formeel onderwijs in de zin van professioneel gekwalificeerde docenten die deze groep leerders taalonderwijs geven. Het is simpelweg te kostbaar om docenten in te zetten, vrijwilligers zijn dan een welkome uitkomst. Dit in tegenstelling tot de Deense situatie: in Denemarken wordt nagenoeg alleen met professioneel gekwalificeerde docenten gewerkt en is de inzet van vrijwilligers in het tweede-taalonderwijs nog relatief onbekend terrein. De inzet van vrijwilligers in het Verenigd Koninkrijk is enigszins te vergelijken met de Nederlandse situatie. Er zijn veel vrijwilligers actief, maar de organisatie en systematische training en ondersteuning van vrijwilligers staat nog in de kinderschoenen. Ondanks dat de uitgangssituatie per organisatie en per land verschillend is, staan de partners voor een vergelijkbare uitdaging: het bevorderen van de integratie van migranten door het vergroten van hun taalvaardigheid.

Gemeenschappelijke doelen

Taal is overal om ons heen en leer je dan ook niet uitsluitend uit een boek. Een gegeven dat iedere NT2-docent zal kunnen beamen. Ook uit onderzoek blijkt dat de combinatie van goede taallessen en veel oefenen in de praktijk, met bijvoorbeeld een taalvrijwilliger, bijdraagt aan succesvolle tweedetaalverwerving. Veel oefenen en herhalen naast een onderwijstraject is vooral van nut wanneer dit aansluit bij het individuele doel van de leerder.

Binnen het VIME project zagen we dat migranten gelijke redenen hebben om de taal te leren, zoals Figuur 1 mooi laat zien. Het individuele taalleerdoel van de leerder is leidend bij de keuze van de te volgen route om dat doel te kunnen behalen. Een veel gekozen en veelal noodzakelijke route is de formele onderwijsroute. Een route die het meest passend is, al veronderstellen veel formele voorzieningen vaak het behalen van een beperkt aantal leer- of uitstroomdoelen, bijvoorbeeld snelle toeleiding tot werk of het behalen van een inburgeringsdiploma. Andere vormen van ondersteuning op taal kunnen echter nodig zijn om taalleerders te helpen hun individuele doelen te bereiken.

Figuur 1 - Taalleerdoelen migranten

Een voorbeeld van een route die afwijkt van het formele pad is de vorm van ondersteuning die meer passend is voor de 45-jarige Khadija: een van oorsprong Turkse vrouw die sinds haar dertiende in Nederland woont. Door haar studievaardigheden die ze heeft verworven in Turkije heeft ze de Nederlandse taal destijds redelijk eigen kunnen maken. Khadija heeft voornamelijk Turkse contacten en al haar zeven kinderen zijn inmiddels de deur uit. Haar jongste dochter heeft haar moeder aangespoord om haar weggezakte Nederlands weer wat op te halen en wat meer sociale contacten op te doen met Nederlandssprekende mensen. Het is denkbaar dat een vrouw als Khadija het formele pad van een cursus bewandeld, maar voor haar is het wellicht prettiger om eerst met bijvoorbeeld een vrijwilliger af te spreken die ze eens per week ziet. Iemand die haar weer meer in contact brengt met de Nederlandse taal op een laagdrempelige manier. Zo zijn er meer ondersteuningsmogelijkheden denkbaar waarbij een vrijwilliger een rol kan spelen.

Leren in verschillende domeinen

De manier waarop een vrijwilliger een rol kan spelen en in welke hoedanigheid, is door middel van een veldonderzoek beschreven. Aan de hand van interviews met beleidsmakers, taalaanbieders, vrijwilligers en tweedetaalleerders is hier invulling aan gegeven. In de partnerlanden is dit veldonderzoek uitgevoerd voor het Sloveens, Engels en Deens als

tweede taal. Uit deze gesprekken kwam sterk het beeld naar voren dat het leren van een tweede taal plaatsvindt in drie domeinen. De domeinen zijn:

- *Formeel leren*

Het leren in een formele educatieve setting waarbij de gekwalificeerde docent lesgeeft aan een groep cursisten. Het onderwijsprogramma leidt tot een officieel erkend diploma en er wordt gewerkt aan niveauverhoging. Bijvoorbeeld een taaltraject waarbij wordt toegewerkt naar een Diploma Staatsexamen NT2.

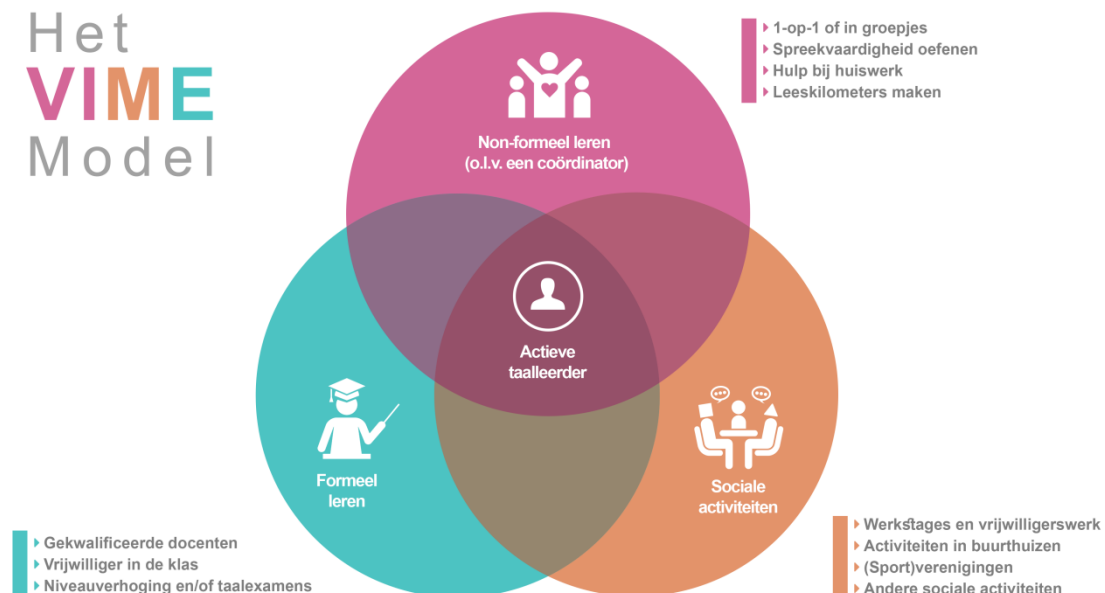
- *Non-formeel leren*

Het leren in een setting waarbij de trajecten niet worden afgesloten met een officieel diploma dat erkend wordt door het ministerie. Wel is er sprake van een specifiek taalleerdoel waar aan gewerkt wordt in bijvoorbeeld kleine groepjes (max. 5) of een-op-een. Dit kan zijn het oefenen van spreekvaardigheid of huiswerkbegeleiding.

- *Sociale activiteiten*

Dit is leren waarbij er niet gericht aan een taalleerdoel wordt gewerkt, maar het leren van de taal indirect plaatsvindt, door de activiteiten die gedaan worden. Bijvoorbeeld een kookclub, een zangkoor, taalcafés, ondersteuning bij het begrijpen van officiële brieven of formulieren.

Het VIME Model

Figuur 2 - VIME Model

Zo opgesomd lijken de domeinen strikt van elkaar gescheiden, maar ze overlappen en de scheidlijnen zijn dun. (Zie Figuur 2 – VIME Model).

De manier waarop een anderstalige zich de taal eigen maakt gebeurt in veel gevallen in meerdere van deze drie domeinen. Zowel de leerder als de vrijwilliger is actief in deze domeinen. Waar de leerder de constante is en zich beweegt binnen de drie domeinen, is de vrijwilliger in elk van deze domeinen echter op verschillende wijze actief.

Een voorbeeld is Juan, 34 jaar uit Mexico. Hij gaat drie keer in de week naar zijn Nederlandse les op het roc. Hij krijgt daar les van NT2-docente Birgit, die goed weet waar zijn sterke punten en zijn verbeterpunten liggen en hoe hij hier doelgericht aan kan werken, zowel binnen als buiten de les. In de les is vrijwilliger Kees aanwezig, die begeleidt bij het lezen in kleine groepjes of ondersteunt bij de computer. Verder spreekt Juan een keer in de week een uurtje af met zijn taalcoach Marije om te werken aan een van zijn verbeterpunten, de spreekvaardigheid. Ze bespreken onderwerpen die in het nieuws voorbij zijn gekomen of hebben het bijvoorbeeld over de verschillen en overeenkomsten tussen Mexico en Nederland. Af en toe gaat hij naar het taalcafé, voor de gezelligheid. In het taalcafé spreekt hij met andere taalleerders die hij weer kent van zijn vrijwilligerswerk bij het buurtcentrum bij hem om de hoek. Een mede-vrijwilliger wees hem op het taalcafé. Het voorbeeld van Juan laat zien dat vrijwilligers zich in alle domeinen van het taalleren bewegen, maar wel steeds op een andere manier. Dezelfde taalleerder komt op de verschillende plekken een of meer vrijwilligers tegen.

Wat over de gehele linie in de interviews naar voren kwam, was dat vrijwilligers met name actief zijn in het non-formele domein. Leeractiviteiten die worden uitgevoerd in het non-formele domein lijken soms op die van het formele domein, maar het verschil is dat de gekwalificeerde (betaalde) docent daar veelal meer op de achtergrond is of helemaal niet aanwezig is. Waar we in Nederland meer en meer een coördinator hebben die ofwel pedagogisch ofwel didactisch ofwel op organisatorisch vlak ondersteunt, geldt dat in de deelnemende partnerlanden echter nog niet.

Coördineren is faciliteren

De voorbeelden van Khadija en Juan laten al zien dat taalvrijwilligers er zijn in verschillende soorten en maten. Er is veel discussie over wat een vrijwilliger wel of niet zou moeten doen, maar de ene vrijwilliger is de andere niet. Een gepensioneerde docent bijvoorbeeld, kan heel goed op laagdrempelige wijze in een buurthuis een verschil maken in de eerste

opvang van leerders voor wie de stap naar een formeel traject wellicht nog te groot is.

Waar het van belang is dat een taalleerder op een juiste route wordt gezet, met passende begeleiding en met leeractiviteiten die voor hem werken, is ditzelfde, weliswaar op een andere manier, ook van belang voor de aspirant-taalvrijwilliger. Uit het veldonderzoek kwam sterk het beeld naar voren dat wanneer je taalvrijwilligers effectief wilt inzetten, je stil moet staan bij wat past bij de eigen capaciteiten en achtergrond van de vrijwilliger. Het is wellicht een open deur, maar erg belangrijk bij de keuze voor een vrijwilligersrol. Niet alleen vanwege het organisatorische aspect, maar ook om oog te houden voor de vrijwilligers zelf. Om een aanspreekpunt te zijn, vrijwilligerswerk serieus te nemen en om een ondersteuningsaanbod te kunnen geven.

Bijvoorbeeld taalvrijwilliger Kees, die Juan in de les ondersteunt. Hij legt soms een oefening nog wat extra uit of begeleidt bij lezen. Kees is echter een vrijwilliger zonder onderwijsachtergrond. Hij is altijd manager geweest en neemt vooral coachende vaardigheden mee die Juan enorm helpen om met vertrouwen de taal te oefenen. Kees vindt het prettig wanneer de docent hem precies vertelt wat hij tijdens de les kan doen, zodat hij daar van te voren niet over hoeft na te denken. Hij is er uitsluitend ter ondersteuning van haar en de cursisten. Wat voor Kees belangrijk en nieuw was om te leren, waren de basisprincipes van het leren van een tweede taal en hoe hij op een eenvoudig taalniveau met de cursisten kan communiceren.

Marije, de vrijwilligster waar Juan vooral zijn spreekvaardigheid mee oefent buiten de les, is iemand die het liefst een klein groepje of een leerder een-op-een begeleidt en daarin zelf een beetje kan bepalen wat ze doet. Ze heeft een onderwijsachtergrond en neemt die kennis en ervaring mee in de ondersteuning van Juan. Wat zij vooral meenam uit de training voor vrijwilligers is om op haar handen te blijven zitten, en niet als docent kennis te willen overdragen. Open vragen stellen, feedback geven op spreken en op laag taalniveau spreken, zijn onderwerpen die voor haar vrijwilligersrol van belang zijn.

Wie de schoen past, trekke hem aan: vier rollen voor vrijwilligers

De coördinator heeft dan ook een belangrijke taak om vast te stellen of een rol ook daadwerkelijk past bij de vrijwilliger die zich aanmeldt. In de VIME Toolkit zijn instrumenten beschikbaar om coördinatoren te ondersteunen bij het maken van die juiste match. De match begint bij het in kaart brengen van de mogelijkheden van het taalvrijwilligerswerk.

In elke organisatie kan de naam van de rol anders zijn, een maatje bij de ene organisatie wordt bij de andere organisatie een taalcoach genoemd en andersom. Wat van belang is, zijn de inhoud en taken, deze zijn gelijk. VIME onderscheidt dan ook vier vrijwilligersrollen.

1. Ondersteuning in de klas

De hoofdtaak van een vrijwilliger die ondersteunt in de klas is het zijn van een extra paar handen in de klas, om de docent te assisteren wanneer er bijvoorbeeld in groepjes - gedifferentieerd - gewerkt wordt. De docent geeft aan op welke manier de vrijwilliger kan ondersteunen. Bijvoorbeeld door met een klein groepje de taal te herhalen en te oefenen, een-op-een aandacht te besteden aan bepaalde zaken waar de anderstalige moeite mee heeft en ondersteunen bij niveauverschillen binnen de klas. Belangrijk voor een goede samenwerking tussen docent en vrijwilliger is dan ook dat de docent helder kan aangeven wat hij/zij van de vrijwilliger verlangt en de vrijwilliger begrijpt wat de docent nodig heeft en dit kan uitvoeren.

2. Ondersteuning door een taalcoach

De focus van de taalcoach ligt op het oefenen van de taal buiten de les, dit kan zowel een-op-een als in kleine groepjes worden gedaan. De taalcoach wordt begeleid door een coördinator van de vrijwilligersorganisatie. De ondersteuning van een taalcoach kan naast een formeel onderwijstraject worden gegeven, zoals in het voorbeeld van Juan. Hij spreekt een keer in de week af met zijn taalcoach Marije. De ontmoetingen van de vrijwilliger en anderstalige kunnen plaatsvinden bij de anderstalige thuis of in een openbare ruimte, zoals een bibliotheek of café. Een taalcoach bespreekt bijvoorbeeld samen het huiswerk, oefent rollenspellen, leest samen een interessant artikel of doet taalspelletjes. De focus van de activiteiten ligt op de mondelinge taalvaardigheden.

3. Een maatje zijn

Als vrijwilliger laat je de anderstalige kennismaken met de Nederlandse cultuur. Je stimuleert de anderstalige om meer taalcontact te hebben. Ook stimuleer je de anderstalige om zijn/haar taal te verbeteren door deel te nemen aan activiteiten in de buurt, maar ook door samen aan deze activiteiten deel te nemen. Het werk van deze vrijwilliger wordt vaak niet gecoördineerd door een coördinator van een taalvrijwilligersorganisatie. Samenwerking met coördinatoren uit de buurt kan juist een positief effect hebben en de activiteiten kunnen elkaar versterken. Een vrijwilliger die meer de functie van maatje heeft, legt bijvoorbeeld uit hoe zaken geregeld zijn in het dagelijks leven in Nederland, welke voorzieningen er zijn. Een maatje fungeert als

aanspreekpunt, en is iemand om bijvoorbeeld samen mee te tuinieren, lid te zijn van een kookclub of gewoon een gesprek te kunnen voeren.

4. Het belang van de Nederlandse taal promoten

De focus van deze rol ligt niet direct op het verbeteren van de taalvaardigheid van anderstaligen. Deze vrijwilliger promoot het belang van het leren van de taal en draagt uit dat beheersing van de doeltaal belangrijk is. Dit doet hij door taalactiviteiten onder de aandacht te brengen bij anderstaligen. Deze vrijwilligersrol kan interessant zijn voor organisaties die werken met anderstaligen, maar geen taallessen aanbieden. Bijvoorbeeld huisartsen, woningcorporaties, bibliotheken, gemeenteraden, maatschappelijk werkers, ziekenhuizen, scholen, NGO's en anderstaligen die zelf de taal aan het leren zijn of hebben geleerd. Zij kunnen het belang van het leren van de taal onder de aandacht brengen in hun contacten met anderstaligen.

Taken die bij deze rol kunnen horen, zijn bijvoorbeeld het verwijzen naar taalondersteuningsmogelijkheden. Taalleerders stimuleren om deel te nemen aan (taal)activiteiten zoals een taalcafé of lid te worden van een vereniging waar Nederlands de voertaal is. Deze toeleider motiveert de anderstalige om zelf leermogelijkheden op te zoeken en bespreekt en draagt de voordelen van het leren van Nederlands uit.

Samenwerken aan kwaliteit

Samenwerking tussen professionele (gekwalificeerde) docenten en vrijwilligers(organisaties) is cruciaal om de ondersteuning die vrijwilligers kunnen bieden ook van kwaliteit te laten zijn. Herkenbare rollen en een duidelijke rolverdeling zijn daarvoor essentieel. Maar niet alleen deze aspecten zijn belangrijk; tijd, ruimte en middelen zijn minstens zo belangrijk. Daar kunnen beleidsmakers van gemeenten of onderwijsinstellingen aan bijdragen door de samenwerking tussen docenten en vrijwilligers te stimuleren, te promoten en te faciliteren. Het is een samenwerking tussen de drie domeinen die het VIME Model onderscheidt.

Vrijwilligers zijn er, zoals we al zagen, in verschillende soorten en maten. Ze nemen hun eigen kennis en vaardigheden mee bij het invullen van hun vrijwilligersrol en leren nieuwe dingen. Je zou kunnen zeggen fijn, welkom, we kunnen alle hulp gebruiken. En in zekere zin is dit ook zo, maar effectieve inzet van vrijwilligers valt of staat met een persoon die de coördinerende functie op zich neemt. Iemand die verantwoordelijk is voor de werving, training en bijscholing van de vrijwilligers en het maken van de koppels. Iemand die een aanspreekpunt is en contacten

onderhoudt met stakeholders. Om kwaliteit te kunnen waarborgen, is coördinatie van belang. De coördinatie kan bij de onderwijsinstelling liggen die het formele onderwijs verzorgt, bij de gemeente in het kader van volwasseneneducatie en/of re-integratie, of bij een welzijnsorganisatie die de zorg draagt voor de vrijwilligers.

De betekenis van VIME voor Nederland

VIME is een Erasmus+ project waarbij je als Europese collega's van en met elkaar wilt leren. Een dergelijk project laat je ook kritisch naar de eigen context kijken. In Nederland wordt al veel gewerkt met taalvrijwilligers, binnen en naast een formeel traject en in elk van de andere beschreven domeinen. Naast kritisch kijken naar waar zaken verbeterd kunnen worden, realiseer je je dat we ook tevreden mogen zijn met datgene wat we al hebben bereikt en waar we mee bezig zijn. Een voorbeeld is het aantal vrijwilligers dat tweedetaalleerders wil ondersteunen of een organisatie zoals Het Begint met Taal, iets waar ze in de partnerlanden met jaloerse blikken naar konden kijken. Het Begint met Taal is een organisatie die vrijwilligersorganisaties ondersteunt in het nastreven van kwaliteit, systematische training voor taalvrijwilligers faciliteert, maar daarnaast ook het belang van een coördinator onderstreept. Wat dat betreft zou je kunnen denken: *what's new* en *what's in it for us?* Behalve dan wellicht dat de beschreven domeinen een herkenbaar beeld schetsen. Het beeld van de vrijwilliger die de plek van de gekwalificeerde docent inneemt omwille van kostenbesparing, verandert. Meer en meer zien professionals vrijwilligers als een toegevoegde waarde voor het taalleerproces, mits dit op een bewuste manier wordt gedaan met de juiste personen op de juiste plek. Dit laatste is iets waar VIME in ondersteunt en iets waar we nog wel een paar stappen in kunnen maken. Dit begint bij het in kaart brengen van de verschillende actoren en beleidsmakers informeren over hoe zij dat streven kunnen stimuleren en faciliteren. Het begint bij bewustwording, een model van waaruit je vervolgens concrete vervolgstappen kunt bepalen om als educatieveld te kwaliteit te kunnen bewerkstelligen en borgen.

De VIME Toolkit biedt richtlijnen voor de verschillende rollen van vrijwilligers en training voor vrijwilligers en coördinatie. Voor meer informatie: www.languagevolunteers.com (Engels) en www.hetbegintmettaal.nl/vime , www.itta.uva.nl/projecten/vime-volunteers-in-migrant-language-education-55 (Nederlands).